

Перевезій В. О.

МІЖПРАВОСЛАВНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Однією з головних функцій релігійних організацій є так звана інтегративна функція. Релігія має можливість об'єднувати великі маси людей, «охоплює організаційні можливості й здатність (через релігійні інститути) забезпечувати безконфліктний зв'язок, певну злагоду, солідарність, згуртованість суспільства, релігійних громад»¹. Однак похідною від інтегративної є дезінтегративна функція, яку відіграє кожна, без винятку, релігія. Об'єднуючи на підставі спільного віровчення великі групи людей, релігія протиставляє їх іншим групам, які не поділяють їхніх переконань. А коли до віросповідних протиріч домішується конфлікт політичних чи фінансово-економічних інтересів, тоді релігійне протистояння набуває особливо гострих форм, при цьому власне релігійно-догматичні непорозуміння почасти залишаються лише шатами, за якими приховані більш приземлені цілі. Яскравим доказом цього є ситуація, що склалася в Україні. Найбільш непримиренним релігійним конфліктом, який загрожує основам національної безпеки країни, є конфлікт, скажімо, не між ідейно незіставними християнством і буддизмом і не між християнством та ісламом, і навіть не внутрішньохристиянський конфлікт між православними, католиками та протестантами, а внутрішньоправославне протистояння,

позбавлене будь-якого віросповідного підґрунття, зате круто замішане на конфлікті політичних та фінансових інтересів. За таких умов не варто говорити про консолідуючий потенціал українського православ'я, який міг би виявитися надзвичайно корисним для українського суспільства.

Конфліктність релігійного середовища в сучасній Україні зумовлена кількома вузловими проблемами.

Міжрелігійна напруга є однією із форм боротьби різних політичних сил як усередині України, так і поза її межами за реалізацію власних концептів геополітичної стратегії розвитку України. Одним з вузлів міжправославного протистояння в Україні є різне бачення церквами себе у сучасному світі. Виходячи зі своєї історичної традиції, вони по-різному уявляють своє місце у Вселенському православ'ї та глобалізованому світі, намагаються впливати на зовнішню політику держави, від якої залежить та роль, яку відіграватиме у світі українська спільнота. Українське православ'я за своїм геополітичним спрямуванням розділене навпіл. Одна його частина, що репрезентована УПЦ, поділяє ідею месіанської ролі східного (російського) православ'я для сучасного світу, вважаючи себе належною до цієї традиції. Інша, представлена УПЦ КП і, щонайбільше, УАПЦ, — вважає за необхідне поновити втрачений зв'язок зі світовою православною та християнською спільнотою, наголошуючи, що запорукою повноцінного зростання української церкви як складової Вселенського православ'я має стати її автокефальний статус.

Геополітичні інтереси православних церков зумовлюють їхні симпатії до тих політичних сил, які стоять на схожих позиціях. На перший погляд дивною та позбавленою будь-якої логіки видається співпраця УПЦ з українськими комуністами, однак вона зумовлена спільною стратегічною метою — поновленням союзу з «братнім російським народом.» Із тих самих причин УПЦ знаходить спільну мову також з іншими політичними силами, які виступають за тісну інтеграцію України з Росією. Спільне гасло «національних» церков та сил, що уособлюють націонал-демократичний політичний табір, — «Геть від Москви» як політичного і релігійного центру.

Міжправославний конфлікт в Україні ускладнюється тим фактором, що Україна стала полем боротьби між двома головними центрами світового православ'я: Московією та Константинополем. Події останніх років показують, що Вселенська патріархія, бажаючи підпорядкувати собі українське православ'я або хоча б його

частину, не має реальних можливостей здійснити ці плани. Яскравим свідченням цього став візит до України Вселенського патріарха Варфоломія влітку 2008 р. з нагоди святкування 1020-річчя хрещення України-Русі. Патріарх не лише не подав жодного акцентованого сигналу на можливість визнання українських церков, що вийшли з-під омофору Москви, але навіть не наважився на офіційну зустріч з лідером української «православної опозиції» — патріархом Філаретом (Денисенком). На сьогодні Константинопольський патріархат перебуває у надто слабкій позиції, щоб розпочати сутичку з Московією. Він переживає внутрішню кризу, пов'язану із суперечками з підвладними йому грецькими та північноамериканськими єпархіями, не найкращі стосунки складаються із турецькою владою. Відчуваючи це, Московський патріархат не соромиться грубо тиснути на Фанар, дозволяючи собі навіть брутальні висловлювання на його адресу, і така тактика приносить свої плоди.

Таким чином, церковна геополітика є віддзеркаленням міждержавної геополітичної гри, в якій Росія, що набирає потуги, прагне будь-якою ціною втримати в орбіті свого політичного впливу колишні республіки СРСР, надзвичайно болісно реагуючи на їхню співпрацю з євроатлантичними структурами. Було б помилковим вважати, що у цій грі Російська православна церква є лише одним з інструментів зовнішньої політики російської держави. Церква відстоює у першу чергу власні інтереси, будучи потужним суб'єктом міжнародної політики, а тотожність інтересів церкви і держави в Росії робить їх гравцями однієї команди.

В Україні на роль «державної» або «національної» церкви найбільшою мірою претендує УПЦ КП. І тут ми бачимо аналогію з російською ситуацією, коли церква публічно проголошує основні тези державної зовнішньої політики (єрархи УПЦ КП, наприклад, неодноразово говорили про нагальну потребу вступу України до НАТО, про стратегічну перспективу входження до Євросоюзу, гостро засуджують події Голодомору, який останнім часом став однією з головних тем української зовнішньої політики, тощо).

Відмінність від російської ситуації полягає у тому, що державна та церковна зовнішня політика там консолідує націю, в той час як в Україні вона стає дедалі більшим бар'єром для національної єдності. Це означає, що Україні у жодному разі не підходить російська модель державно-церковних відносин, і прагнення політичних сил, що сьогодні перебувають при владі, втілити її у будь-якій

формі наразняться на гостре неприйняття суспільством, а в кінцевому результаті — до їхньої неминучої поразки. А поки що заяви представників влади про необхідність створення єдиної помісної православної церкви викликають напругу більшості релігійних організацій, які вбачають у цих діях намір створення «державної» церкви за російським сценарієм.

Другою вузловою проблемою міжконфесійних взаємин є матеріально-фінансові протиріччя, які, у першу чергу, пов'язані з несправедливо проведеною, як вважають окремі релігійні організації, реституцією колишньої церковної власності. Її було здійснено без наявності чітких законодавчо закріплених механізмів передачі майна релігійним організаціям. Влада й надалі бере безпосередню участь у будівництві культових споруд, створюючи тим самим конфліктогенні ситуації, пов'язані з боротьбою церков за новоспоруджені храми. В окремих регіонах країни до цих пір тривають жорсткі сутички за володіння храмами між різними православними конфесіями (як, наприклад, у Чернігові за Катеринівську церкву).

Однак проблема реституції церковної власності тісно пов'язана із третім вузлом проблем, що випливають з прагнення окремих політичних сил, підтримуваних зацікавленими церковними структурами, змінити релігійне законодавство України, щоб законодавчо оформити особливий статус певних конфесій. При цьому робиться спроба надати статусу юридичної особи не окремим громадам, а церквам як управлінським центрам, що позбавить громади права на самовизначення і назавжди прив'яже їх до конкретного релігійного центру. До моменту вирішення цього першочергового завдання будь-які заходи щодо законодавчого врегулювання процесу повернення церковної власності або, скажімо, набуття релігійними організаціями прав на землеволодіння позбавлені сенсу: адже, ведучи боротьбу за власність, учасники цього змагання прагнуть бути впевненими, що здобута власність назавжди буде закріпленою за певним релігійним центром і за жодних обставин (скажімо, через зміну юрисдикційного підпорядкування окремої громади) не перейде до іншого. Отже, регулювання відносин у сфері релігійних взаємин наптовхується на проблему відсутності адекватного сучасному моменту законодавства. Протягом багатьох років робляться регулярні спроби ухвалити новий закон про «Свободу слова та релігійні організації», які постійно наптовхуються на відсутність узгодженої політичної позиції в середовищі законодавців, що належать або лобіюють інтереси різних релігійних організацій.

Зважаючи на наявні проблеми і на те, що причиною їх виникнення у більшості випадків є дії або бездіяльність органів державної влади, доцільним, на нашу думку, було б ужити наступних заходів:

– домогтися виконання Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації» в частині заборони релігійним організаціям займатися політичною діяльністю. Розробити систему санкцій, покликаних запобігти порушенням Закону. Церкви мають бути позбавлені статусу «суб'єктів політичної дії»;

– створити законодавчу базу для регулювання процесів повернення церковного майна законним власникам, дії влади повинні базуватися на підставі судових рішень. Припинити практику спорудження культових споруд за участі усіх гілок влади;

– не допустити таких змін релігійного законодавства, які б надавали будь-які переваги окремим конфесіям та обмежували релігійну свободу та свободу совісті;

– припинити будь-яке державне втручання у процес створення єдиної помісної православної церкви;

– впроваджувати релігієзнавчі дисципліни у школах керуючись принципами позаконфесійності і «відокремлення школи від церкви» та підготувавши необхідну кількість світських кваліфікованих педагогів;

– при розробці принципів державної релігійної політики враховувати позиції віруючих різних віросповідань, теоретичні та практичні поради науковців. Державна релігійна політика має стати публічною та відповідати основним нормам прав людини, що гарантують свободу совісті.

Отже, релігійний чинник є швидше не інтегруючим, а дезінтегруючим фактором у процесі національної консолідації в сучасній Україні. Міжправославний конфлікт, який супроводжує всю історію української незалежності, судячи з усього, триватиме й надалі. Виходячи із цього, політичним силам, які прагнуть покласти в основу ідеї українського державотворення ідею національної інтеграції, на наше переконання, необхідно відмовитися від прагнення використання релігійного фактора у цьому процесі. Необхідно позбавити церкви можливості втручатися в суспільно-політичні процеси, адже вже сьогодні це протистояння проектує міжцерковні конфлікти на й так багатоконфліктне політичне життя держави. Слід позбавити державної підтримки будь-які конфесії через створення особливих умов для місіонерської діяльності; сприяння

у будівництві храмів тощо. Необхідно припинити на найвищому державному рівні пропаганду ідеї єдиної помісної православної церкви. Усе це призводить до щораз нових конфліктів між віруючими — громадянами держави.

Тільки реальне втілення в життя принципів поліконфесійності та відокремленості церкви від держави може з часом привести, щонайменше, до релігійної терпимості, в основу якої ляже принцип «усі різні — усі рівні».

Церкви в Україні ще довго залишатимуться інтегруючим чинником, однак жодна з них — не чинником загальнонаціональної інтеграції. Греко-католицька церква й надалі залишатиметься тією інституцією, навколо якої гуртуватиметься більшість галицьких українців в Україні та поза її межами, навколо римо-католицької — люди, яким близька генетично та духовно західно-християнська традиція, а віруючими УПЦ МП залишатимуться ті, хто відчуває свою духовну та культурну єдність з Росією, кримські татари становитимуть в Україні більшість серед мусульман, протестанти й надалі ставитимуть свою національну належність на другий план після належності віросповідної і, нарешті, віруючі «неканонічних» православних церков і надалі прагнутимуть поєднати національне відродження із відродженням релігійним.

Перш ніж втручатися у релігійні конфлікти, державна влада має бути впевненою, що вона здатна позитивно вплинути на ситуацію. При цьому слід рівнятися на ті держави, де рівноправно співіснують різні релігії, що гарантує їхнім громадянам вільний розвиток власної духовності, держави, де релігійна належність не може бути приводом до агресії не тільки проти співвітчизника, а й проти будь-якої людини. Це і є справжня, а не надумана підстава для інтеграції та консолідації.

¹ Релігієзнавство (Підручник) (ред. В.І. Лубський, В.І. Теремко). — К.: «Академія», 2000. — С. 37.